

УДК 316.77

Наталія Моїсєва,
кандидат філософських наук, доцент
Харківського національного технічного університету сільського
господарства імені Петра Василенка

Гуманістичний сенс філософії спілкування та її реалізації в комунікаційній практиці

У статті розглядаються актуальні положення філософії спілкування. Встановлюється зв'язок базових положень філософії спілкування з розвитком комунікаційної функції спілкування в умовах становлення комунікаційного простору сучасності. Визначається склад комунікативних практик кафедри ЮНЕСКО "Філософія людського спілкування" та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ імені Петра Василенка.

Ключові слова: філософія спілкування, комунікація, функції спілкування, комунікаційний простір, міжкультурна комунікація, засоби міжкультурної комунікації, гуманізація, ЮНЕСКО.

Актуальність. Головною тенденцією суспільного життя є становлення глобального соціокультурного простору. Все суспільство втягнене до комунікаційних відносин, де розмиті межі між продуцентами та реципієнтами інформації. Учасниками комунікаційних процесів виступають навіть організаційні структури державного управління, а також міжнародні організації. Але варто визнати, що фундаментальні узагальнення процесів, які відбуваються в суспільстві, найширше розглядаються у філософії, котра швидко реагує на зміни станів суспільства [1]. Такі процеси стали об'єктами теоретичних узагальнень у філософських дисциплінах: соціальна філософія, філософія менеджменту, філософія спілкування; у теорії соціальних комунікацій; у соціології комунікацій. Свідченням цього були філософські узагальнення становлення інформаційного суспільства в середині ХХ ст. Нині спостерігається так званий медіальний зсув у суспільному житті, який вплинув на формування нового філософського напрямку — медіа-філософії [2; 3].

Відзначимо, що основною ознакою сучасного суспільства є існування вільного комунікаційного простору. Він надає великі можливості для встановлення зв'язків між суб'єктами діяльності різного рівня організації суспільства, які створюють національні та міжнародні об'єднання, виконують спільні виробничі проекти, реалізують програми наукових досліджень та підготовку фахівців за міжнародними стандартами. У цих умовах спілкування між партнерами доповнюються комунікаційними зв'язками, що є цілеспрямованішими, ціленасиченішими, конкретнішими, ніж у відносинах спілкування. Це відповідає тенденціям глобалізації в політиці, економіці, мистецтві, освіті та інших сферах життя, але потребує збереження гуманістичного сенсу спілкування як основи здійснення комунікаційних відносин.

На шляху пізнання соціокультурних процесів, що зумовлені широкомасштабними змінами у соціальній взаємодії, зростанні ролі соціальних комунікацій, філософія спілкування лишається важливою ланкою в сучасній науці та має потужний науковий потенціал щодо реалізації своїх теоретичних конструкцій в суспільній практиці.

Метою статті є з'ясування основних фундаментальних положень філософії спілкування як базових у процесі гуманізації комунікаційних практик в суспільстві; *завданнями:*

— встановити основні актуальні напрями досліджень у філософії спілкування;

— з'ясувати практику використання основних її положень у діяльності кафедри ЮНЕСКО "Філософія людського спілкування" та соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного технічного університету сільського господарства (ХНТУСГ) імені Петра Василенка.

Основний зміст. Філософія завжди вивчала буття людини та створювала когнітивні моделі, що відбивали досягнення матеріально-духовного освоєння людиною навколишнього світу, а також пізнання людиною себе самої. Її можна вважати комунікаційним засобом нагромадження досвіду людства та передавання його від покоління до покоління. Тобто, як вважає соціальний філософ С. Заветний, без спілкування немає філософії, а без філософії немає творчого спілкування [4].

Любов до мудрості, що зумовила формування філософії як "матері всіх наук", сама по собі формувалася на обміні думками, ідеями, відчуттями та концепціями. Спілкування як універсальна форма обміну інформацією завжди входила до поля наукових інтересів філософів. Традиційно, відносно до джерел вивчення спілкування, науковці згадують Арістотеля, Сократа та Платона. З часом сформувалася його основна змістовна проблематика у загальному філософському знанні [5].

Історично першими були психологічні аспекти контактування, що увійшли до філософського аналізу, а саме: психологія народів (Г. Гегель), психологія мас (Г. Лебон), інстинкти соціальної поведінки (В. Мак-Дугалл), теорія механізмів психологічного захисту (З. Фрейд) [6]. Звернення до психологічних аспектів спілкування збіглося зі становленням і розвитком індустріального суспільства та поширенням засобів спілкування, таких як друк, телеграф, телефон, радіо, а також формуванням суспільних комунікаційних підсистем — ЗМІ, бібліотек, архівів, музеїв, освітніх структур.

Варто зауважити, що в межах філософії спілкування були сформульовані різні типи ситуацій людського спілкування відповідно до його мети: вона знаходиться за межами

взаємодії суб'єктів, полягає в залученні партнера до досвіду і цінностей ініціатора спілкування, а самого ініціатора до цінностей партнера [5]. Філософське осягнення суті глибоких трансформацій в сучасній культурі виходить із аналізу впливу нових комунікаційних технологій.

Філософія сама розглядається як сполучена логіка культури, коли теоретичні принципи, що виробляються нею, реалізуються в активній життєвій позиції людини, яка проголошує їх [7, с. 78—83]. У соціальній філософії ця думка отримала значний розвиток при розгляданні спілкування та комунікаційної діяльності як сфери активної реалізації гуманістичного сенсу пізнання, що скероване на гармонізацію суспільних відносин та досягнення сталого розвитку суспільства [4; 8].

Філософський аналіз культури веде до встановлення її загальної пов'язаності зі спілкуванням. При цьому визначається не лише загальна оцінка природи спілкування і комунікації, а й аналізуються різноманітні аспекти цих феноменів, їхні структурування відповідно до структури філософського знання [8]. Автор визначає такий аспект зв'язків між культурою і спілкуванням: трансляція соціального досвіду, нагромадженого людством від одного покоління до іншого, від одного народу до іншого; культура як система цінностей, що входять до матерії духовного життя; освітньо-виховна інтенція культури та спілкування. Ми можемо додати ще кілька нових аспектів, що з'явилися в умовах технократичних підходів до трактування культури та механізму її функціонування в інформаційному суспільстві. До них належать: трансформація технологічних засобів культурних практик та спілкування; відтворення картин світу в культурних зразках та змісті повідомлень, що тиражуються засобами масової комунікації (ЗМК) з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних засобів. Слід врахувати, що ці повідомлення стають контентом спілкування на різних рівнях суспільної організації: побутовому, організаційному, професійному та ін. Це теж є проблемою спілкування через прояв двох культур — гуманітарної та науково-технічної. Філософське осмислення цієї проблеми призвело до актуалізації питань взаєморозуміння в культурі в умовах становлення глобального суспільства.

До напрямів філософського аналізу спілкування можна віднести визначення самого поняття, що затвердилося на довгий час і розумілося як обмін між двома або більше людьми та полягає в обміні інформацією пізнавального або емоційно-оціночного характеру [9, с. 232—236]. Таке ставлення до спілкування накреслило шляхи диверсифікації пізнавальної діяльності впродовж XIX та XX століть. Значну кількість теорій спілкування представлено в роботах [там само].

Окремими атрибутами філософських розвідок та досліджень були суб'єкти спілкування: індивід, група, маса. Його моральні аспекти отримали значний розвиток у межах філософської етики та естетики. Відносно моралі у сфері спілкування існує багато поглядів та теорій, але всі вони збігаються у тому, що мораль з'являється тоді, коли рівень розвитку культури людини підіймається на новий щабель. Можливо, сподівання філософів щодо гуманістичної місії спілкування як загартування людей задля досягнення ідеальних станів правди, істини, добра, щастя не виправдалися поки, вони є віддзеркаленням відсутності порозуміння у пошуках оптимального соціального порядку.

Вирішення проблем державотворення з використанням різних філософських доктрин (Платон, Арістотель, М. Гоббс, Д. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Й.-Г. Фіхте, Г. Гегель, О. Конт та ін.) так чи інакше спиралися на комунікаційну культуру, що закладалася в різні епохи. Культурфілософський напрям вивчення спілкування, а з часом і комунікації створили пе-

редумови для осягнення інтеграційної ролі спілкування та комунікації в умовах інформаційного суспільства.

У самій філософії закладена основна форма спілкування — діалог [4; 7]. І. Карпенко прямо зазначає, що визначення філософії як діалогічного способу смислотворення, по-перше, є особливістю самої філософії, де різні смисли, що породжені соціокультурною діяльністю людини, випробують себе; по-друге, цей індивідуалізований, плюралістичний, поліфонічний світ філософії з хаосу перетворюється на космос, тобто набуває впорядкованої структури і певної архітектоники саме завдяки гармонізуючим зусиллям діалогу [7, с. 83]. А він як форма спілкування став предметом досліджень і теоретизації в лінгвістиці, але спочатку сприяв розвитку риторики. Нині діалогічність сприймається як інструмент подолання соціальної деструктивності та налагодження взаєморозуміння між представниками різних культур [10].

Фундаментальним аспектом, який наблизив філософську проблематику спілкування до сучасних уявлень про комунікацію та суспільну взаємодію загалом, була філософія мови. Вона знайшла свою практичну реалізацію в риторичі, яка має античне коріння, та у лінгвістиці, що підготувала когнітивний поворот у світоглядній картині сучасного суспільства.

Зміна соціокультурної ситуації в інформаційну епоху висунула нові проблеми спілкування, взаєморозуміння, комунікаційного фактора суспільної взаємодії на новому рівні ментально-когнітивних конструктів соціальної діяльності, зокрема поведінку, що характеризують сукупність вчинків, спосіб життя суб'єктів у добу медіатизації культури [11].

Сучасний комунікаційний простір ставить актуальні завдання щодо соціально-комунікаційної діяльності (СКД) як суспільно-історичної практики. Її ознаками є організаційні структури, функціональний розподіл між різними підсистемами соціально-комунікаційної системи суспільства, єдиний технологічний базис, система норм, правил та інформаційного права, виконання яких входить до сфери професійної етики, система управління, яка визначена об'єктами, суб'єктами, метою та завданнями, наявністю кадрового корпусу. СКД пронизує усі сфери суспільного життя, змінюючи традиційні ролі учасників комунікаційного процесу. Модифікація моделей комунікаційного процесу, корекція мети в підсистемах соціально-комунікаційної системи в сукупності стають потужним фактором впливу на стан соціальної свідомості та поведінки людей [2].

Глобалізація є наслідком еволюції культури, вона стала фактором інтенсифікації комунікаційних відносин у суспільстві, посилення комунікаційного елементу спілкування, оголошення проблеми соціокультурної інтеграції й сталого поступу сучасного суспільства.

Розвиток інформаційного простору суспільства спочатку визначився як простір вільного обігу соціальної інформації, що нагромаджувалася вже в електронних інформаційних системах (ЕІС). ЕІС конвертували раніше сформований інформаційно-когнітивний ресурс суспільства, представлений у системах документальної комунікації. Соціокультурні процеси пізніше доповнилися новими засобами соціальної взаємодії — мультимедіа, де мова, як основа суспільного спілкування, доповнилася невербальними засобами презентації інформації на базі мультимедійних технологій. Трансформація інформаційного простору у медіапростір склала умови зміни акцентів філософського осмислення спілкування на комунікаційний фактор, який і становить сьогодні новий вектор філософських досліджень [2].

Налагодження міжкультурної комунікації є актуальним завданням соціокультурного розвитку в умовах глобалізації суспільного життя. Міжкультурна комунікація супроводжувала процеси комунікаційного розвитку людства і є

необхідною умовою становлення суспільства в розмаїтті матеріального та духовного засвоєння його життєвого простору. Особливе значення міжкультурної комунікації розкривається в умовах формування інформаційного суспільства в середині ХХ ст. Проблеми комунікації поширювалися не лише у сфері виробництва, економіки, політики та у культурних сферах, до яких традиційно відносять мистецтво, туризм, літературу, а й у науці та освіті.

Загалом, міжкультурна комунікація стала одним із проявів соціокультурної динаміки людства завдяки розвитку соціально-комунікаційної системи суспільства. Багатоаспектний аналіз міжкультурної комунікації проведено Т. Колбіною [10]. Авторка дослідила розвиток проблеми міжкультурної комунікації, починаючи з 70-х рр. ХХ ст., у сфері філософії, соціології, культурології, соціальної психології.

Сфера міжкультурної комунікації стосується сьогодні всіх аспектів існування суспільства і особистого життя людини, зважаючи на його трансграничність. Звичайно, у цих процесах велика роль належить організації ЮНЕСКО, яка створила мережу кафедр ЮНЕСКО та партнерів "Культура світу через комунікацію". Основа діяльності — розповсюдження ідей світової культури, затвердження засадничих принципів демократії, толерантності, взаєморозуміння і культурного розмаїття, сприяння дотриманню прав людини на національному, регіональному та міжнародному рівнях завдяки втіленню результатів наукових досліджень та проєктів, тренінгів, семінарів, освітніх програми тощо. Реалізація завдань міжкультурної комунікації знаходиться в прямій відповідності до діяльності кафедр "родини ЮНЕСКО", а їх понад 630 і розташовані вони більш ніж у 125 країнах усіх регіонів світу [12].

Кафедри ЮНЕСКО були створені для підтримання міжнародної академічної солідарності в науково-освітній сфері. Головні завдання цієї політики — інтенсифікація обміну науковими досягненнями між університетами світу, налагодження і поширення контактів між ними, впровадження інноваційних науково-освітніх технологій, реалізація програм гуманітаризації та гуманізації освіти.

Центром координації дій кафедр ЮНЕСКО в Україні є Києво-Могилянська академія, ініціатор цього проєкту після створення у 1999 р. міжнародної кафедри ЮНЕСКО "Права людини, мир, демократія, толерантність і взаємопорозуміння між народами" [13].

У співпраці кафедр ЮНЕСКО в Україні у 2000 році було сформовано міжуніверситетську мережу кафедр ЮНЕСКО "Культура світу через комунікацію". В основі функціонування нової системи кафедр закладені принципи демократії, толерантності, взаєморозуміння і культурної різноманітності сприйняття реалізації прав людини на національному, регіональному і міжнародному рівнях. Із самого початку вся їхня діяльність орієнтована на використання та розвиток комунікативних практик. Це дає можливість розповсюдження власних досягнень та досвіду.

У цьому контексті, враховуючи більш ніж десятирічний досвід роботи кафедри ЮНЕСКО в ХНТУСГ імені Петра Василенка, можна відзначити нові напрями практичної реалізації наукових доробок філософії спілкування у комунікативній практиці ВНЗ загалом. Загальне значення філософської думки стосовно спілкування розкривається у навчально-виховній і науковій діяльності, що здійснює кафедра ЮНЕСКО "Філософія людського спілкування", філософії і історії України, що з 2013 р. має назву "Філософія людського спілкування" та соціально-гуманітарних дисциплін у Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка. Головний напрям діяльності зумовлений її місцем у структурі університету. Її науково-освітня діяльність передбачає організацію

навчального процесу, розроблення планів та програм курсів, читання лекцій, проведення семінарів і зосереджується на науковому розробленні філософських засад вивчення спілкування та комунікації, а також їхньому практичному втіленню у комунікаційну практику діяльності кафедри та університету загалом.

Результатом роботи кафедри є підготовка навчально-методичних посібників та методичних матеріалів для самостійної роботи, що майже кожен рік доповнюються та переробляються. У перспективі їх можна буде використати як основу формування нових навчальних дисциплін. До складу авторських курсів, що розробляються викладачами кафедри, входять філософія та теорія соціального управління, філософія конфліктного спілкування, філософія людини та проблема творчості, філософія та психологія ділового спілкування, філософія комунікації тощо. Комплексною дисципліною, що поєднує різні аспекти історії, типологію розмаїття спілкування та комунікації, психологічні та етичні проблеми спілкування, основи міжкультурної комунікації, є "Філософія людського спілкування". Лекційний матеріал розкриває потенціал формування гуманістичного світогляду молоді, що охоплює духовні цінності цивілізаційного світу, пов'язує їх з професійною культурою. Визначною подією, яка має великий вплив на виховну роботу кафедри університету і поза ним, було розроблення концепції великого проєкту "Григорій Сковорода — 300" (2002—2022). До цього проєкту, що став важливою ланкою відтворення процесів формування національної історичної пам'яті України, були залучені студенти, викладачі різних ВНЗ Слобожанщини та регіонів України.

Одним із напрямів реалізації комунікаційної функції кафедри є науково-видавнича діяльність. Особливості її здійснення та форма організації залежать від мети комунікаційного зв'язку. Це дає змогу правильно вибрати конкретні комунікативні практики для досягнення найбільшого ефекту. Кафедра випускає науково-практичний журнал "Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація", а також видає міжнародну серію монографій "Філософія мови: в межах і поза межами", крім того, здійснює переклад та видання серії робіт класиків філософії ХХ сторіччя (М. Фуко, К. Фарб-Васса, Ж. Дерріда).

Важливим напрямом праці співробітників кафедри є налагодження кооперації з аналогічними вишівськими підрозділами, зокрема проведення спільних конференцій та проєктів, розроблення та реалізація дослідницьких програм. Прикладом толерантного, дружнього, професійного спілкування є реалізація проєкту "Культура знання, транскультурність, права людини" спільно з університетом м. Бремен, Німеччина, а також проєкту "Інтеркультурний діалог у сучасному світі" у партнерстві з Російсько-Таджицьким університетом м. Душанбе, Таджикистан [12].

У комунікаційній діяльності кафедри значне місце відведено різноманітним презентаціям, у ході яких використовують відеоматеріали лекційних курсів, практичних занять, методичні матеріали. У рамках медіа-проєкту "Образи людського спілкування" їх було проведено в Україні, Литві та Німеччині. Варто назвати й такі форми науково-комунікаційної роботи кафедри: видання наукової продукції, що є результатом науково-освітньої діяльності ВНЗ; організація та проведення наукових конференцій, семінарів; створення баз даних наукових праць співробітників, а також просування їх в інтернет-товариство кафедр ЮНЕСКО.

Таким чином, фундаментальні положення філософії спілкування як базового напрямку досліджень гуманістичного сенсу людських відносин закладають основу розвитку комунікаційних зв'язків в умовах сучасного комунікаційного простору. Основні положення філософії спілкування впли-

вають на реалізацію соціокультурних програм як на теренах України, так і на міжнародному рівні, пропагуючи любов до людини, становлення рівноправних сталих відносин при вирішенні загальних завдань освіти та науки. Вивчення комунікативних практик фахівцями кафедри ЮНЕСКО "Філософія людського спілкування" та соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ імені Петра Василенка доводить, що вони є ефективними засобами втілення ідей ЮНЕСКО та зміцнення наукової комунікації між представниками різних країн, а також досягнення комунікаційної єдності щодо актуальних питань цивілізаційного розвитку людства. Подальші дослідження спілкування пов'язані з поглибленням вивчення основ людського спілкування та його особливостей в електронному просторі; аналізом різних форм його організації в різних комунікаційних середовищах; уведенням спілкування до структури соціальної взаємодії як її окремої складової.

Список використаної літератури

1. Лук'янець В. С. Світлоядні імплікації науки / В. С. Лук'янець, [та ін.]. — К. : ПАРАПААН, 2004. — 408 с.
2. Савчук В. В. Медиафилософия: формирование дисциплины / В. В. Савчук // Медиафилософия. Основные проблемы и понятия / под ред. В. В. Савчука. — СПб., 2008. — С. 7—39.
3. Фортунатов А. Н. Взаимодействие субъектов социальной коммуникации в медиареальности: автореф. дис. ... д-ра филос. наук / Фортунатов Антон Николаевич ; [Нижегор. гос. архитектур.-строит. ун-т]. — Нижний Новгород, 2009. — 37 с.
4. Заветный С. А. Без творческого общения нет философии, а без философии нет творческого общения / С. А. Заветный // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. — 2009. — № 2. — С. 21—27.
5. Філософські проблеми людського спілкування і трансформація суспільства: метод. матеріали. Вип. 2 / уклад.: Н. І. Моїсєєва, Н. М. Божко, О. С. Дьолог. — Харків : ХНТУСГ ім. Петра Василенка, 2007. — 76 с.
6. Філософські аспекти спілкування та його психології: навчально-методичний посіб. / С. А. Заветный, О. С. Пономарьов, С. М. Пазинич, Н. І. Моїсєєва. — Харків: ХНТУСГ ім. Петра Василенка, 2008. — 41 с.
7. Карпенко І. В. Філософування в просторі людського спілкування / І. В. Карпенко // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. — 2009. — № 2. — С. 78—83.
8. Основні вектори філософії спілкування : (вступ. ст. редкол.) / В. Г. Кремень, С. О. Заветный, О. С. Пономарьов // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. — 2010. — № 3. — С. 6—10.
9. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации : (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева — Х. : Гор. тип., 2009. — 392 с.
10. Колбіна Т. В. Формування міжкультурної комунікації майбутніх економістів: теоретико-методологічний аспект : монографія / Т. В. Колбіна. — Х. : ІНЖЕК, 2008. — 392 с.
11. Ильганаева В. А. Социально-культурная динамика в социальной истории: трансформационные основания и тенденции / В. А. Ильганаева // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. — 2012. — № 5. — С. 30—36.
12. Мазоренко Д. І. Кафедра ЮНЕСКО "Філософія людського спілкування", філософії і історії України: проблеми та перспективи міжвузівського співробітництва / Д. І. Мазоренко // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. — 2009. — № 2. — С. 36—40.
13. Сватко Ю. І. Міжуніверситетська мережа кафедр ЮНЕСКО і партнерів "Культура мира через комунікацію" / Ю. І. Сватко // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. — 2009. — № 2. — С. 188—191.

В статті розглядаються актуальні положення філософії об'єднання. Установлюється зв'яз базових положень філософії об'єднання з розвитком комунікаційної функції об'єднання в умовах становлення комунікаційного пространства сучасності. Визначається склад комунікативних практик кафедри ЮНЕСКО "Філософія людського спілкування" і соціально-гуманітарних дисциплін ХНТУСГ імені П. Василенка.

The article covers the actual provisions of the philosophy of communication, and establishes the connection with the basic provisions of the philosophy of communication with the development of the communication functions of communication in the conditions of formation of communicative space of modernity. The structure of communication practices of the UNESCO department of P. Vasilenko KNUA is determined.

Надійшла в редакцію 10 грудня 2013 року